

Engelsche ruiteraanval.

geval zou hij verloren zijn. Maar de stommeriken, die tijdens hun lang wachten, alles afgezocht hadden, vonden die papieren niet.

Het was laat.

Men deed den advokaat naar zijn kamer gaan op de eerste verdieping en tastte hem van het hoofd tot de voeten af. Nuttelooze moeite echter

Daarna voerde de bende een voor een al de leden der familie mee, maar liet toch mevrouw Cerfont en haar dochttertje vrij.

In het huis bleven geen andere levende wezens, dan een hondje en een kanarievogel.

De vader, de moeder en het kind, van elkaar gescheiden, werden per auto naar de gevangenis van Sint-Gilles overgebracht. De meid moest naar de kommandantur. De luitenant had de sleutels en zou den volgenden morgen eens een flinke huiszocking doen met de beste gevolgen, naar hij meende. Külsch wikte, maar gelukkig, God beschikte.

Den volgenden morgen, al vroeg, kwam de moeder van mevrouw Van de Kerckhove naar gewoonte om haar geliefden te begroeten. Zij belde te vergeefs.

Daar niemand verscheen, werd de dame zeer ongerust. Zij vreesde, dat men haar schoonzoon, haar dochter en haar Simone vermoord had. Zij

liep zoo gauw ze kon naar het kommissariaat der Collignonplaats een vroeg om een agent. Samen haalden ze een smid.

De Duitschers hadden de deur slechts achter zich dichtgetrokken en dadelijk was deze open.

De woning was ledig.

De agent dacht dadelijk aan een zet der Duitschers.

« Is uw schoonzoon al niet eens aangehouden geweest? » vroeg hij.

« Ja, een paar keeren. »

« O, de Moffen hebben ze dan mee. »

Men redde de beruchte papieren. De dame ging dan naar het bureel der Duitschers.

« Gij hebt toch niets aangeraakt! » tierde de overste.

« O, niets! » zuchtte de oude moeder, inwendig lachend.

« Als ge iets aangeraakt hebt, gaat ge ontdanks uw grijze haren in de gevangenis. Vertrek! »

De drukker Dolimont, die in de Vifquinstraat in een kelder werkte, werd bij mevrouw Merckx, Jourdanstraat gegrepen. Hij droeg een groot pak bladen. Men legde beslag op de uitgave « Laatste dagen van het fort Vaux » en op 55 riem papier.

Een groot aantal aanhoudingen volgden, zoo-

Generaal Gillain.

dat men wel veertig personen achter slot had, allen min of meer aan de « Libre Belgique » verbonden.

Bij de Duitschers jubelde men en dronk men zelfs champagne.

Maar het blad was nog niet verdwenen. De verspreiding werd nog moeilijker. Allerlei listen moest men verzinnen, om de pakken bladen aan elkaar over te geven.

De leerlingen van een kollege spraken af twee honderd vijftig exemplaren van de « Libre Belgique » op de muren van Brussel te plakken. Op een avond deden ze het. 's Morgens zag het publiek ze. Er hing er zelfs een op het hotel «Astoria» waar Ruprecht van Beieren logeerde. De gouverneur-generaal telefoneerde naar Hurt, gouverneur van Brussel en zei, dat de papieren dadelijk moesten verdwijnen. De Belgische politie kreeg bevel, ze weg te nemen, maar zij haastte zich niet. Het publiek had plezier. Er waren knapen, die zelfs het blad in den zak van officieren staken, bijvoorbeeld op de tram.

De paters Peeters, Deharveng en Hebrant stelden nu het gazetje op.

Mevrouw Van de Kerckhove en haar dochter werden na acht dagen vrij gelaten.

Het proces der « Libre Belgique » had den 15ⁿ Mei plaats in de zaal van den Senaat. De gevangenen zaten in de zetels. Tusschen twee gevangenen stond een soldaat. Voor de tribune zaten de rechters: vier officieren, twee onder-officieren en de voorzitter. De auditeur was zekere Finger, opzettelijk uit Berlijn overgekomen. Hurt, gouverneur van Brussel, woonde in een loge de debatten bij. Men ondervroeg de beschuldigten.

Aan Fidelis vroeg de auditeur, of hij reeds door de Deutsche rechtbanken veroordeeld was.

« Tot twee maanden gevangenis en 3000 mark.

boete, om de « Libre Belgique » verspreid te hebben. »

« Zijt gij Fidelis? »

« Men heeft mijn vrouw en dochter aangehouden en om hen vrij te krijgen heb ik dadelijk gezegd, dat ik Fidelis was, maar de toestand is geheel anders.

« Gij schreef in bijtenden stijl. »

« Ik schrijf zooals ik denk »

« Gij schrijft niet objektief. »

« Ik voel wat ik schrijf en ik schrijf. »

« Hoeveel artikels hebt gij geschreven? »

« Tien of twaalf. Ik weet niet, wie er nog onder mijn schuilnaam schreef. »

« Duid mij de artikelen aan, door u geschreven? »

« Ik wil en kan dat niet zeggen, want, als de andere Fidelis later aangehouden wordt, zou hij aldus verraden zijn. »

« Waarom hebt gij dat geschreven? »

« Uit vaderlandsliefde en liefdadigheid. In de gecensureerde pers worden de Koning en België aangevallen. Ik heb het moreel willen verheffen. »

De auditeur sprak dan over de hevige taal. De beschuldigde antwoordde steeds kranig.

Finger eischte een zware straf tegen de voornaamste beschuldigten. Hij verweet dezen zelfs dat een Amerikaan, ginds over den oceaan, 2000 frank betaalde voor een nummer der « Libre Belgique. »

De verdedigers pleitten welsprekend.

Finger had op bevelen uit Berlijn tegen Fidelis en pater Delehay de doodstraf willen eischen.

De gouverneur van Brussel verzette er zich heftig tegen en had een geweldige scene met den auditeur, die dan toch toegaf en gevangenis vroeg.

Fidelis en Delehay werden tot 15 jaar dwang arbeid veroordeeld. Andere straffen wisselden af van een tot vijftien jaar. Zij werden te Vilvoorden opgesloten. Fidelis zond nog op listige wijze kopie voor de « Libre Belgique », nu eens in een mandje, waarin men levensmiddelen zond, dan weer in het hout van een aardbeziendoos. Zelfs Duitschers namen, zonder dat ze het wisten, zijn artikelen mee. En zoo geloofden de Duitschers, dat er nog een andere Fidelis was.

Priester Van den Hout, pater Deharveng en anderen zorgden voor de uitgave. En aldus verscheen het blad tot den dag der verlossing. En de naam werd toen gegeven aan de « Patriote. »

* * *

Een ander sluikblad heette « De Vlaamsche Leeuw », waarvan de heer Richard Van Landuyt, ondervoorzitter van den studiekering «Voorwaarts» te Sint-Jans-Molenbeek de ziel was. Hem werd gevraagd of hij geen drukker kende, die een Vlaamsch sluikblad wilde uitgeven. De heer Van Landuyt sprak hierover met den voorzitter van den studiekering, den heer Van Loo, drukker in de Hopstraat te Molenbeek. Deze stemde toe zelf de taak te verrichten. De heer Van Landuyt zou zelf het blad opstellen en koos

De kerk van West-Kapelle.

als titel « De Vlaamsche Leeuw ». Hij schreef in een verslag hierover :

« Eerst enkele dagen later, wanneer ik de kopij in handen had, begon ik mij rekenschap te geven dat het spel ernstig werd. Des avonds legde ik al de papieren onder mijn oorkussen en vond onmogelijk den slaap. De jacht op de « Libre Belgique » had reeds verscheidene slachtoffers gemaakt en elke drukkerij kon heel gemakkelijk het ongewenscht bezoek der Duitsche speurhonden ontvangen.

Ik was bekend als nauw bevriend met Van Loo, en geraakte deze ooit in de klem, de vermoedens zouden wellicht ook op mij vallen. Deze en al andere gedachten doorkruisten mijnen geest en deden mij de toekomst eerder twijfelachtig inzien. Ik was daarbij ook nog verlegen dat ik al te gauw kon bij den kraag gevat en hierdoor door mijne vrienden en kennissen in 't belachelijke getrokken worden.

De eerste steen was evenwel gelegd en des anderen daags regelde ik alles samen met den drukker. Ik voldeed de kopij met mijn artikel « Aan onze Helden », gaf den tekst die den titel immer vergezellen moest en Van Loo zette zich aan 't werk met dezelfde onverschilligheid alsof er nooit eene censuur bestaan had. Hij was overigens gewoon op tien stukken er negen zelf te censureren !

Dit werk werd natuurlijk gedaan buiten den weet der gasten en zoo kon hij er slechts 's morgens vroeg of 's avonds na hun vertrek aan voort. Na enkele dagen was alles tot 't drukken klaar ; ik gaf de proef aan zekeren X., die zich

met de verbetering gelastte, en vroeg voor dien namiddag op mijn bureel verlof, want om twee uur moesten wij beginnen te drukken.

Ongelukkig wilden de zaken niet vooruit ; tegenslagen van allen aard kwamen ons werk verhinderen, bij zooverre dat slechts om 8 uur 's avonds de pers aan 't rollen ging. Zelfs dit geluk mocht niet lang duren. Pas waren wij een uur aan 't drukken als de motor stil viel en wij er dien avond niet meer in slaagden hem in gang te krijgen. Er bleef ons niets over dan alles te verbergen om 's anderen daags den argwaan der gasten niet te wekken. Den volgenden avond werd het werk voltrokken. Ik overhandigde de pakken aan M. X., die zich met de verspreiding gelastte. Alles liep goed van stapel. »

Na allerlei tegenslag verscheen het tweede nummer.

Daarover lezen we in 't verhaal van den heer van Landuyt :

« Zooals bij het eerste nummer, ging het drukken wederom gepaard met alle soorten van tegenslagen, in zooverre dat ik slechts om 11 1/2 uur 's avonds de drukkerij verliet, waar ik om 2 uur 's namiddags was toegekomen in 't gedacht er maar een paar uren te moeten vertoeven. Ik trok op met gansch de vracht gazetjes (d. i. 2.500 nummers in twee groote pakken — later verschenen wij op 5.000 exemplaren) en met den titel van 't blaadje op zak.

Daar de drukpers waarvan wij ons bediend hadden in eene plaats staat die op de straat uitgeeft, was ik verplicht geweest, terwijl Van Loo drukte, buiten de wacht te houden om hem te verwittigen telkens de lompe stappen der « polizei » zich in de gebuurte deden hooren. Ieder herinnert zich trouwens nog den tijd dat, volgens Duitsch bevel, om 9 uur alle licht moest uitgedoofd worden.

Wanneer ik nu rond middernacht te huis toekwam, trok ik in stilte naar mijne kamer, waar ik een gedeelte der nummers plooide om des anderen daags onverwijld de uitdeeling te kunnen beginnen. Des morgens nam ik een gedeelte mede naar mijn bureel, waar ik het toevertrouwde aan den heer Cyriel Vandeplasse, electricien der « Meunerie Bruxelloise ». Deze voelde zich hoogst gelukkig door de gelegenheid die ik hem aanbod zijne medewerking te kunnen verleen aan dit vaderlandslievend werk. In hem en in Mej. Jeanne Vanderlinden, bediende in het huis « Stollwerk », Toezichterstraat, Molenbeek, vond ik mijne twee voornaamste propagandisten. Hunne onvoorwaardelijke toewijding, hun opofferingsgeest, hunne edele, zuivere vaderlandsliefde hebben me dikwijls getroffen en in bewondering gebracht. In oogenblikken van outmoediging — en die treft men onvermijdelijk aan in de voorwaarden waarin er moest gewerkt worden — vond ik steeds in hun voorbeeld den noodigen moed om tot het einde toe vol te houden.

Ons tweede nummer was dus even als het eerste zonder erge ongevallen, elk Duitsch geweld trotseerend, het vrije woord in alle richtin-

Koning en Koningin wenschen in De Panne onze officieren geluk.

gen gaan verspreiden. Het uitzicht er van was verbeterd, de inhoud viel in den smaak der lezers, in een woord, het maakte goeden indruk en zulks gaf ons den moed om met vastberadenheid het werk voort te zetten. »

Men had ook met geldnood te worstelen, temeer daar de meening heerschte bij sommigen, die helpen konden, dat de « Vlaamsche Leeuw » over genoeg middelen beschikte.

Men moest zeer voorzichtig te werk gaan. De heer Van Landuyt vertelt :

« Bij den drukker, terwijl deze aan 't zetten was, kapte ik in een afgelegen hoek der drukkerij eene holte in den muur, waar des avonds al het afgelegde werk, samen met de kopij kon verborgen worden. De opening verdween achter eene houten plint die kon opgelicht worden en van zelf toeviel. Ik had er verscheiden namiddagen aan gewerkt en kon heel voldaan vaststellen dat niets de tegenwoordigheid van ons geheim schuilhoekje deed vermoeden. Mijn werk was proper afgedaan, maar met mijn handen was het erbarmelijk gesteld...

Het nummer verscheen haast in dezelfde voorwaarden als het voorgaande, dat is met dezelfde moeilijkheden en tegenslagen bij het drukken. De verspreiding werd van nu af voor goed geregeld en ze bleef aldus tot het einde onzer werking. De blaadjes, nadat ik er mijn aandeel van genomen had, werden verdeeld tusschen de heeren C. Vandenplassche, Louis De Veen-Hiel, bestuurder der gemeentebaden van Schaarbeek, en Mej. Jeanne Vanderlinden, die het leeuwenandeel had. Elk regelde de verspreiding naar goedgevonden en zocht vertakkingen in alle richtingen van het Vlaamsche land.

Slechts twee jaar later kwam ik in rechtstreekse betrekking met den heer Louis De Veen-Hiel, van wien ik regelmatig steun en enkele artikelen voor « De Vlaamsche Leeuw » ontvangen had. Dan eerst vernam ik dat hij het was die het initiatief genomen had der ontwerping van ons sluikblaadje.

Door zijne bemiddeling ontving ik later steun van den heer A. Buyl, volksvertegenwoordiger en van M. Paul Temmerman, hoofd der openbare werken van St-Joost-ten-Noode.

Gevaar dreigde er steeds. Eens was Van Loo aan 't drukken, terwijl ik buiten de wacht hield. Boven 't gerommel van den motor hoorde ik hem bij 't drukken uit volle borst zingen : « Zij zullen hem niet temmen... » Ik, in den toestand waarin ik mij bevond, had meer goesting om te weenen dan om te zingen. Twee maal waren we verplicht het gaslicht uit te draaien om de « Polizei » in hare nachtelijke wandeling niet te storen.

Rond middernacht was alles klaar. De pakken werden in eene achterplaats gereed gemaakt, de titel ingeplakt en om half een stond ik gereed om alles naar huis over te brengen, als er op eens op het venster werd geklopt. Wederom eenige oogenblikken van ongerustheid. Van Loo ging openen. Het was de nachtronde die licht bespeurd had en zich verzekerde of er geene dieven waren binnengedrongen !

Eenige oogenblikken later stapte ik met mijnen kostbaren last, onder een zachten stofregen door de donkere straten van Molenbeek en geraakte rond 1 uur te huis, na ten minste tien maal te hebben moeten rusten en blijde dat ik geen enkelen polizeiman op mijnen weg had ontmoet.

Op mijne kamer maakte ik de pakken mijner voornoemde medewerkers gereed en des anderen-daags kreeg elk zijn deel.

Toen ik den volgenden dag van mijn bureel terugkwam, had men te huis het pak op mijne kamer gevonden. Dit was een doorn uit mijnen voet, want na eenige bekribbelingen, om het gevaar waaraan ik mij blootstelde, zette gansch het huisgezin zich aan 't plooiën en dat waar ik anders den ganschen nacht door moest aan werken, was nu op een goed uur vergeten !

Voorts hielpen ze mij nu ook in 't verspreiden van mijn deel nummers en zoo werd van dit oogenblik af mijne taak merkkelijk verlicht.

Eenige dagen nadien was ik wederom reeds aan 't opstellen toen ik op een Zondagnamiddag de aanhouding vernam van Van Loo en zijne gasten. Ik bracht alles wat eenigszins bezwarend voor mij kon wezen in verzekering en wachtte den uitslag af. De gasten werden na enkele dagen terug in vrijheid gelaten. Men had niets gevonden wat met « De Vlaamsche Leeuw » in verband was. Enkel wat kopij voor een ongecensureerden strooibrief bestemd viel in hun handen.

Het « cliché » met de beeltenis van den Koning, dat gediend had voor nummer 5, was juist twee dagen terug in 't bezit van den drukker, daar hij er zich moest van bedienen voor een ander verboden drukwerk. Het gelukte mij het des avonds terug te vinden, vóór de tweede huiszoeking.

Generaal Lambert.

Ons geheim schuilhoekje werd niet ontdekt. In de kommandantur werd aan Van Loo evenals aan zijne vrouw, die tot driemaal toe geroepen werd, « De Vlaamsche Leeuw » voorgelegd, doch beiden beweerden het blaadje niet te kennen. Zij kregen dan ook maar twee maanden gevang.

Men moest van drukker veranderen. De heer Van Cutsem, Picardiestraat, Evere, nam het werk op de billijkste voorwaarden aan. Samen met zijn vrouw, wier eenvoudige vastberadenheid bewonderd moest worden, drukte hij al de volgende nummers.

Zekeren avond dat ik in de drukkerij aan het verbeteren was voor nummer 9, waarin een hevige aanval stond tegen de wegvoering onzer werklieden, hoorden wij buiten een automobiël naderen. Een Deutsche automobiël in deze afgelegene straat voorspelde ons niets goeds. Wanneer hij enkele oogenblikken later voor de deur stil hield, twijfelden wij niet meer of zij hadden lont geroken. Gansch ontsteld ging de drukker openen, terwijl ik mij beneden gereed hield om de kopij te verbranden en al het overige dooreen te werpen. Weldra hoorde ik het Duitsch gebrabbel aan de deur. Het was de Deutsche geheime politie op zoek... naar een zeepbaron. Zij moesten in de Picardstraat zijn te Molenbeek en kwamen toe in de Picardiestraat, te Evere!... Dank zij de duisternis hadden zij de licht te begrijpen ontsteltenis van den drukker niet kunnen bemerken. Ik, beneden, ademde eerst vrij wanneer de automobiël zich verwijderde.

Enkele dagen later, evenwel, moest een onzer voornaamste medewerkers nauwer kennis maken met het Duitsch gerecht. Zekeren avond belde ik aan op het bureau van Juffrouw Jeanne Vanderlinden. Ik had op zak ongeveer 40 portretten van jongelingen met de noodige inlichtingen voor valsche eenzelvheidskaarten, evenveel

brieven voor het front bestemd en een gedeelte der kopij voor ons volgend nummer. Het was hare kollega die mij binnen liet en verklaarde dat juffrouw Jeanne pas aangehouden was. Daar wij niet wisten of het huis bewaakt was of niet, verbrandde ik eenvoudig portretten en brieven, stak de kopij in mijne kous en verliet de woning zonder verontrust te worden. Juffrouw Vanderlinden was verraden geweest door een harer dragers die aangehouden was. Men vond op haar alleenlijk een oud nummer van « De Vlaamsche Leeuw » en hare straf bepaalde zich bij vijf maand gevang en 500 fr. boet. Gedurende hare afwezigheid gelastte ik mij met de verspreiding der nummers voor haar bestemd.

Zoo geraakten wij aan nummer 10, waarin wij het geluk hadden « De Vlaamsche Leeuw » te mogen verwelkomen die rond dit oogenblik in Antwerpen gesticht werd en er onze strekking verdedigde: echte vaderlandsliefde gepaard met zuivere Vlaamschgezindheid.

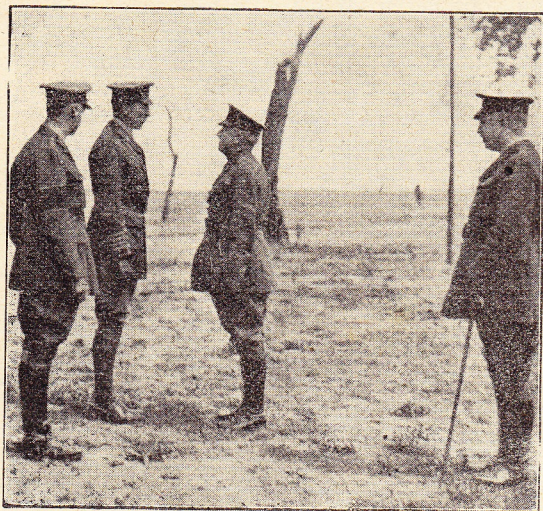
Maar de geldnood werd grooter en er kwam geen hulp.

Gedurende anderhalf jaar had ik mij aan eene zaak toegewijd, die mij nauw aan 't harte lag, alle moeilijkheden had ik overwonnen. Zou ik mij thans genoodzaakt zien het werk, gansch steunend op vaderlandsliefde en idealisme, het eenig ongecensureerd Vlaamsch blaadje voor Brussel en Vlaamsch Brabant, te moeten opgeven bij gebrek aan geld? Andere geheime bladen, zoo dacht ik bij mij zelve, weet men wel te vinden om ze steun te verleen, en ons... Onwillekeurig dacht ik aan de minderwaardigheid der Vlamingen....

Wij waren dan in April 1917. Drie maand verliepen in volle ontmoediging en reeds had ik alle hoop opgegeven, toen ik op een Zondag morgen 't bezoek ontving van een mijner vrienden, den E. H. Emiel Wauters, aalmoezenier van den Arbeid in het Kardinaal-Mercier-gesticht te Schaarbeek. Hij vroeg me of ik geld kon doen geworden aan de opstellers van « De Vlaamsche Leeuw ». Mijn antwoord klonk natuurlijk bevestigend en ik mocht, in antwoord op eene tweede vraag die hij mij stelde, hem de volstreckte verzekering geven dat al wat hij mij overhandigen kon, in goede handen komen zou. Hierop ontving ik eene eerste som van 500 frank die voor ons werk bestemd was. Dit was de eerste steun van belang. De ontmoediging was weldra vergeten en reeds veertien dagen later verscheen ons volgend nummer.

Nu kreeg ik van E. H. Dr Van Tichelen eene reeks programartikelen, die in onze Vlaamschgezinde middens den besten indruk maakten. Door zijne bemiddeling ontving ik ook geldelijken steun, onder andere eene som van 500 frank van E. H. Buun, professor aan het Sint Lodewijks-gesticht van Brussel. Eene gift van 1,000 frank ontsnapte mij door de aanhouding van een heer, mij onbekend, die op weg naar E. H. Dr Van Tichelen in de Duitsche klauwen viel.

Mijn broeder, die thans eerst vernam hoe de opstelraad ineens zat, werd van nu af mijn medeopsteller. Hij schreef de artikelen geteekend Cesar, V. L. Major C.G. en andere ongeteekende

Koning Albert en generaal Pulteney.

opstellen. Tot op dit oogenblik had hij zich bepaald, zooals de overige familieleden, bij het j-looien en uitgeven.

Onze propagandadienst werd eene tweede maai ontredderd, wanneer juffrouw Vanderlinden voor de tweede maal naar Sint-Gillis trok, waar er twee maand uit te boeten bleven, daar ze halsstarrig weigerde de opgelegde geldboet te betalen en te laten betalen. Gedurende hare afwezigheid werd hare taak overgenomen door mej. Van Diest, onderwijzeres.

Zekeren morgen vond ik in onze brievenbus een ongeteekend briefje in 't Fransch opgesteld met deze woorden: «Mijnheer, wees voorzichtig, gij wordt bespied.» Nooit heb ik geweten van waar het kwam. Twee dagen nadien ontving ik 't bezoek van Mej. Spinette, Sinte-Goedelestraat, 13, die eenige weken vroeger de gevangenis verlaten had en mij vanwege mejuffer Jeanne Vanderlinden, die zij bezocht had, liet weten dat ik op mijne hoede diende te wezen. Ik nam de voorzorgen die in dergelijke omstandigheden dienen genomen te worden en werkte voorzichtig voort. Gelukkig waren er nooit andere gevolgen. Ik vernam later dat eene bespiedster, die als medegevangene doorging, had getracht van mej. Vanderlinden inlichtingen nopens « De Vlaamsche Leeuw » te bekomen.

Zoo kwamen wij in November 1917. Ik deed eene erge verkoudheid op, die mij noodzaakte in ziekverlof te gaan. Juist was er een nummer onder druk. De geneesheer, des morgens ontboden, legde mij het streng bevel op mijne kamer niet te verlaten. Den avond te voren was ik, na mijn dagwerk, nog gaan verbeteren. Daar de drukker die te huis niets vreesde, op de straat min in zijn schik was, er niet aan hield voorbij de Verboeckhovenplaats met de verboden vrucht te trekken, was ik verplicht geweest voor 's anderendaags 's avonds de samenkomst voor het afhalen der pakken zooals naar gewoonte vast te stellen aan de Lambermontlaan. Ik was dus in de volstrekte onmogelijkheid de voor-

schriften van den geneesheer na te leven, daar niemand bij mij te huis den drukker kende en in mijne plaats kon gaan. Wel ingeduffeld trok ik des avonds op door regen en wind en rond 6 uur was ik, meer dood dan levend, met mijne vracht in de tram, die mij naar de stad moest brengen. Gedurende de reis moest ik rechtstaande tusschen de twee banken stilzwijgend de samenspraak aanhooren van verscheidene smokkelaars die te Vilvoorde op de tram geweigerd waren geweest en hierdoor op de baan hunne aardappelen door de Duitschers hadden zien afnemen. « Ge zoudt beter doen, riep er eene tot den ontvanger terwijl ze zichtbaar mij bedoelde, al die zeepbarons ook met hunne pakken te weigeren, maar die kunnen u de handen stoppen, hé! ».... Verder liep alles goed van stapel en, Goddank, mijne verkoudheid ook bleef zonder erge gevolgen. Nadien heb ik dikwijls er bveigedacht hoe noodlottig eene aanhouding op dit oogenblik voor mij zou geweest zijn. »

Maar de opstellers werden ontgoocheld. Zelfs van Fransch-Belgische zijde kwam er tegenstand, en onthield men steun.

Toch hield men vol en nummer 30 werd uitgegeeld bij de Blijde Intrede van den Koning.

De heer Van Landuyt besloot zijn verslag met de woorden:

« Wij zijn ten uiterste voldaan het vaderland gediend, te hebben in de mate van het mogelijke. Gaarne breng ik hulde aan al dezen die ons werk hebben gesteund, voornamelijk aan onze bekende vrienden die met zooveel toewijding aan de verspreiding van « De Vlaamsche Leeuw » hebben medegewerkt. Onder hen noem ik in 't bijzonder M. Geeraerts, Gentschen Steenweg, Molenbeek, die geregeld Leuven en Mechelen bediende; mej. Jeanne Duyck, die Mej. Vanderlinden gedeeltelijk ontlastte; MM. Emiel Layveyt, gemeentebeampte te Schaarbeek en Levering, raamschilder te Schaarbeek, die zich gewillig ten dienste stelden van M. De Veen; den E. H. Emiel Wauters, die buiten den steun, dien hij ons bezorgde, geregeld een pak nummers naar Sint-Truiden overbracht, vanwaar ze door gansch Limburg verspreid werden; M. Van Loo die na zijne in vrijheidstelling een ijverig propagandist bleef. Langs Ninove en Aalst ging er ook een gedeelte in het etappen-gebied. (1)

XXXIII.

IN BEZET BELGIE.

De Liefdadigheid. — De smokkelhandel. — Grensoverschrijdingen.

In den zwaren tijd der bezetting, bij al de ellende bleef de liefdadigheid levendig. Wij hebben reeds gehoord van het werk tot hulp aan de krijgsgevangenen en gedeporteerden, maar men kon zoo weinig doen tegenover het groote leed.

(1) « Uit de geschiedenis der bezetting. Het sluikblad « De Vlaamsche Leeuw ».

Een groep Zouaven.

Een ander werk zorgde voor de oorlogsweezen, niet alleen voor de Belgische, maar ook voor de Fransche.

In Januari en Februari 1917 kwamen er vijf tot zeshonderd Fransche kinderen uit Noord-Frankrijk. Het werk der oorlogsweezen ontfermde zich over hen, kon ze in Fransche geestelijke gestichten plaatsen.

Het werk der gemeentelijke soep bestond over al en bezorgde aan vele landgenooten 't voor-naamste maal. In de groote steden zag men hongerige kinderen rond de kazernen drentelen in de hoop wat afval van eten te krijgen. Men likte zelfs de soepketels uit.

Men moest de geringe rantsoenen deelen met nog ongelukkiger lieden, bannelingen uit Noord-Frankrijk.

In Maart 1917 kwamen de eersten. Duizenden families vestigden zich in Henegouwen en Namen. Wij beschreven reeds den uittocht uit Lens. Te Bergen en omgeving kwamen er 12.000 aan. Charleroi herbergde er 15.000 en Doornik even veel. Anderen bevonden zich in Brabant, Antwerpen, Limburg. Ze kwamen uit Saint-Quentin, Laon, Tergnies, Lens, Douai, enz.

Voor zwakke knapen en meisjes had men het werk gesticht: « Gezondheid voor 't kind »; met het doel die kleinen een tijd in Holland te laten doorbrengen. Men moest allerlei bezwaren uit den weg ruimen, veel besprekingen voeren, heel wat maatregelen treffen, maar weldra toch leverden al die bemoeiingen praktische resultaten. Er waren komiteeten in België en in Nederland. De eersten zorgden voor een goede keuze der weg te sturen kinderen, uit Vlaamsche en uit Waalsche gewesten; de tweeden regelden de huisvestingkwestie in Nederland.

In Nederland verklaarden veel bijzondere personen zich bereid kinderen in huis te nemen. Tevens vormde men kolonies in gebouwen, als in het Strandhotel te Vlissingen, in een villa bij Bergen op-Zoom en elders.

Op regelmatige tijdstippen kwamen te Rozen-daal de treinen met zwakke kinderen aan, voor wie zich dus de poort opende, de poort van ons land. 't Was een ontroerende aanblik, al die

bleeke gezichtjes voor de ramen. En welk een vreugde bij de kleinen, als ze eensklaps voor de lange tafels stonden, met melk en wit brood. De kinderen werden hier gegroepeerd, onder leiding van Hollandsche en Belgische dames en heeren, en de treinen voerden ze naar Bergen op-Zoom, Middelburg (Domburg), Vlissingen, naar Den Haag, Scheveningen, 't Gooi, naar Arnhem, Zutten, Zwolle en elders.

Voor alles moest men zorgen: voedsel, maar ook voor kleding. Veel kinderen hadden bijzonder geneeskundig toezicht noodig. Men gaf hun ontspanning, richte speelpleinen in, deed wandelingen. Er was een talrijk personeel vrijwilligers, dames en heeren meestal onder Belgische vluchtelingen gerekruteerd.

Kinderen van geïnterneerde soldaten kwamen zelfs met moeder voor goed over. En Holland ontving allen even gastvrij.

Terecht schreef de heer Jaspar in zijn werkje « De Belgen in Nederland »:

« Ofschoon Nederland zelf tengevolge van het tekort aan voedingsmiddelen in een toestand is gekomen, dat de regering tot strenge rantsoenering is moeten overgaan, blijven onze Hollandsche vrienden zooveel Belgische kinderen voor hongersnood behoeden als zij slechts eenigszins kunnen. Nog steeds komen geregeld konvooien dier ongelukkige, verbleekte, uitgeputte kleinen aan, die, evenals in het begin, met groote hartelijkheid worden ontvangen, zoowel door de autoriteiten als door de bevolking. Naar gelang de ellende in België vreeselijker wordt, beijvert Nederland zich meer onze landgenooten te redden. Daartoe heeft het van de Duitsche autoriteiten in tal van gevallen machtiging weten te verkrijgen om de vrouwen en kinderen van de in Nederland geïnterneerde Belgische soldaten over te laten komen. De Regeeringskommissaris, de heer Simons de Ruyter, in het bijzonder belast met het doen der vereischte stappen bij de Duitsche autoriteiten, heeft herhaaldelijk zijn pogingen met sukses bekroond gezien; honderden ongelukkige soldaten danken hem het geluk hun gezin na een langdurige en droevige scheiding weer te hebben gevonden. »

Koning Albert woont een voetbalwedstrijd achter het front bij.

De beschermelingen van het werk «Gezondheid voor het Kind» bleven zes weken tot twee maanden; bijzondere zieken ook langer en zelfs bestendig. Er was dus een stelsel van uitwisseling. Men beoogde de kinderen door een verblijf in Nederland beter te wapenen tegen ontbering, hen op te monteren. En men trachtte een zoo groot mogelijk aantal kleinen daarvan te doen genieten. Het was roerend de dankbaarheid van die kinderen te zien.

Een dagbladschrijver uit Vlissingen beschreef het vertrek der kolonie uit het Strandhotel aldaar, als volgt:

«Vlissingen... Flessingue... wat zal die naam gisterenavond en heden in België weer veel genoemd zijn geworden! Me dunkt, ik kan me de tooneeltjes voorstellen... de «Belgische kinderen» terugkerend te Antwerpen, Lier, Vilvoorden, Leuven, La Louvière, Doornik... gekust door de ontroerde, verheugde moeder en enkelen door den gelukkigen vader — van de meesten is vader echter in den strijd — door zusters en broers, verwelkomd door tanten en nichtjes en burens... En dan naar grootmoeder gaan om haar te laten zien, hoe goed de kleine er uitziet, hoe weldadig voor 't lichaam dat verblijf in Holland was... En overal vertellen, van 't Strandhotel of den mijn-

heer en de madam, waar men logeerde — was het bij partikulieren geen echt logeeren? — van 't strand en de zee, van de visschersschepen en de mailboot, van het goede voedsel, van wit brood, vleesch, kaas, eierkoeken en rijstap, van de lekkere melk.

Gisteren heb ik de kinderen vergezeld tot Roozendaal. 'k Zat bij een groepje van Antwerpen en 't was of ik me weer te Antwerpen bevond. Daar zag ik o.a. Gustje... klein ventje, naast zijn tante, die maar zes jaar ouder was. Gustje met zijn scherp snuitje en zijn felle oogjes. 't Kwam van 't Schipperskwartier... Nog anderen woonden in die buurt en 'k hoorde van de Beenhouwerstraat, Blauw Broekstraat, Guldenberg, Paulusstraat, enz.

«Gustje, waar is uw vader?»

«In den oorlog, meneer.»

Eens pas hadden ze thuis nieuws gehad. Gustje en zijn zusters en zijn moeder woonden nu bij grootmoeder. Zoo hebben veel gezinnen maar een zelfde dak gekozen. En 'k vroeg me af, hoe het in 't Schipperskwartier nu wel gaan moest. Men was er al zoo klein behuisc. 'k Zag naar Gustje... en 't deed me pijn, dat het ventje terug moest gaan naar 't Schipperskwartier, naar een bekrompen kamer, waar 't eten zoo schaarsch zal zijn...

En niet alleen naar Antwerpen gingen de gedachten... In den geest vergezelde ik kleinen naar La Louvière, naar «le pays noir», waar nu de herfstwind giert om hooge, zwarte terrils, aschhoopen, om de blok-cité's, waar zeker veel ondersteunde vaders wonen, die gaarne eerlijk, vreedzaam werk zouden verrichten, maar thans weggevoerd worden om te arbeiden tegen alles, wat hun zoo lief is, zoo nauw aan 't harte ligt...

En naar Doornik... nu etappen-gebied verklaard... Waarom? Zal om de stad der «cinq clochons», het grijze oude Doornik, langs de Schelde, het kanon bulderen, een slagveld ontstaan? Wat bedreigt die kleinen nog? Vragen zonder antwoord. Bange onzekerheid.

Gelukkig, zij voelen het niet. Aan het station steken ze 't hoofd buiten en zwaaiend met petten of doeken, roepen ze ten afscheid: «Leve Holland!» of op z'n Waalsch «Vif la Hollande!»

Te Rillaud vragen ze aan boerenknechten om paardewortels, die daar geladen worden. Nabij Woensdrecht boeien de slikken en de golven der Ooster-Schelde hun aandacht een oogenblik... Te Roozendaal voelen ze het plots, dat 't nu uit is met hun verblijf in Holland. En waarachtig bij velen komen de waterlanders. Ja, ze gaan naar moeder... maar in die kleine hoofdjjes leeft nog de herinnering aan al te sobere maaltijden... «Als moeder hier was... en wij dan hier blijven.» Sommigen zeggen het... en 't is wellicht de gedachte van allen. En dat ontroert me... dat schildert zoo hel den toestand in België.

't Is hard, als ge aldus aan de poort van uw vaderland huiveren moet... 't land dat ge eens vrij, welvarend, rijk geweten hebt.

Een aanvallig meisje krijgt van een der geleiders een mark.

«O meneer», zegt het «wat zal ons moeder blij zijn Nu kan ze weer een brood meer koo-

Duitsche loopgraven in den

nacht onder trummelvuur.

pen. » « O, meneer », vervolgt ze vertrouwelijk en ernstig, — al te ernstig voor haar leeftijd, — « 't is zoo duur in Antwerpen... Rijke menschen kunnen nu ook niet al koopen wat ze willen... Meneer, mag ik u een kus geven? Toe geef er me ook eens een. »

De dankbaarheid dier kleinen voor hun begeleidsters en geleiders — voor allen die hier zoo goed en zoo trouw voor hen zorgden — was treffend... 'k Zie ook nog even het « Zwartje », zoo noemden we 't altijd, als we 't zagen voorbij gaan... 't Scheen een Kongoleesch kroezelkopje. Schamel kwam het hier aan... 't Vertrok als een prinsesje, in 't rood manteltje... En de dame, die het verzorgde en als een kind in huis opnam en vertroetelde, brengt het weg tot hier

Enkele genterneerde soldaten kussen en herkussen 't dochtertje of 't knaapje, dat naar moeder terugkeert. En wanneer zij?... O, wat moet er in hun hart omgaan?

Maar de trein staat klaar... Een laatste koek... een laatste glas melk... Handdrukken, kussen... Een scherp gefluit... Aan alle ramen gewuif en gezwaai... Namen van geleidsters en geleiders klinken nog langs 't perron... Eenige oogenblikken... en weg zijn ze, de gastjes van 't herbergzame Holland, weg naar België. »

Ook uit Noord-Frankrijk kwamen zwakke

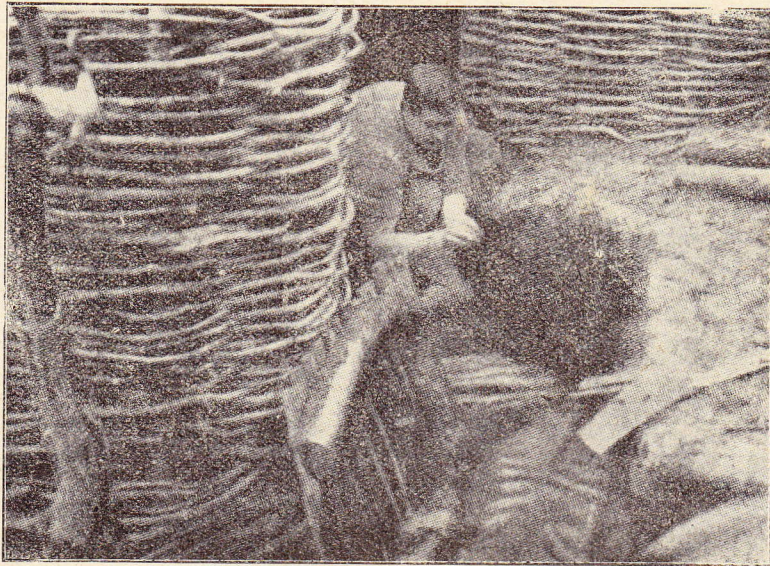
kinderen naar Nederland. Hun aanblik was nog veel ellendiger. En men zag onder hen verminkten, getroffen door granaatscherven. Die knapen en me'sjes zagen bleek, van 't verblijf in de kelders, bleek als planten, die reeds lang het licht missen.

't Waren martelaars uit Kamerijk, Rijsel, Roubaix Douai, uit de omgeving van Lens... Sommigen waren vaderloos, ten minste vader was in den oorlog en moeder hadden ze in 1914 verloren bij den intocht der Duitschers, toen de bevolking van veel dorpen in alle richtingen verspreid werd; of moeder was dood van ellende. Men zag daar meisjes van veertien jaar, die voor kleine broertjes en zusjes zorgden, al maanden lang en een gezichtje hadden gekregen als een oud menschje, veel te ernstig voor hun leeftijd.

Men ontmoette jongens, die reeds als dwangarbeiders gebruikt waren geworden.

Ja, voor die bannelingen scheen Holland een paradijs.

Te Brussel en omgeving bestonden er ongeveer 200 liefdadigheidswerken. Men verleende hulp aan de kraamvrouwen, de pasgeborenen, de zwakke kinderen, de grijsaards, de gevangenen, de gedeporteerden, de invaliden, de gebrekkigen, de weezen en weduwen, de vrouwen van soldaten.

In de loopgraaf.

Maar de nood was zoo groot, de behoeften waren zoo velen. De geboorten verminderden met 55 %. Op 21 Februari meldde het bulletijn van den burgerlijken stand te Brussel 121 geboorten en 260 sterfgevallen.

Men streed tegen de tering.

In de Brusselsche trams bijvoorbeeld las men niet meer de aankondigingen van handelshuizen, maar aanwijzingen van allerlei werken van liefdadigheid, als « Het Wachthuis », Galliléelaan, 3, ontvangt dag en nacht de gevangenen, die bij hun terugkeer zonder middelen zijn. » « De « Province éprouvée » vraagt kieeren voor de wezen uit de verwoeste streken. » « Geef uw inschrijving aan de Verbroedering der oorlogsinvaliden ». « Stuur schoenen aan de « Roosjes der Koningin », voor leerlingen van 4 tot 6 jaar », enz.

Men gaf veel vertooningen van tooneelstukken voor liefdadige werken, en voerde ze in bijzondere huizen op, om van Duitsche censuur vrij te blijven.

De censuur toch legde allerlei moeilijkheden in den weg en eischte zelfs dat een deel van het programma Duitsche muziek bevatte.

Maar genoeg! Op 't gebied der liefdadigheid werd veel gedaan. Daartegenover openbaarde zich echter ook afschuwelijke zelfzucht. Goede en slechte karakters vertoonden zich nu duidelijk. Er waren vaderlanders en verraders, barmhartigen en ongevoeligen, engels van goedheid en monsters van woeker. Hier zag men weelde, daar in de groote massa bittere armoede. Aan de grens bijvoorbeeld waagden jongelingen hun leven, om Nederland en dan het front te bereiken. Anderen daarentegen dreven er handel.

Vooraf tusschen Santvliet en Arendonk woedde de smokkelhandel. Men leverde daar aan de Duitschers allerlei waren, en burgers verleenden daartoe hun medewerking, niet alleen in Nederland maar ook in België. Zoo schreef de korres-

pondent van « De Telegraaf » uit Bergen-Op-Zoom aan zijn blad :

« Van al de groote margarine-fabrikanten en ook wel van de kleine, hebben sedert eenigen tijd vertegenwoordigers hun kwartier te Bergen-Op-Zoom opgeslagen, en verkoopen daar bij ontzaglijke hoeveelheden van een zekere stof, die zij margarine heeten, aan allerhande lui, die per fiets uit de grensstreek komen, voor 't meeren-deel zelfs uit België. Deze handel gebeurt voor 't station en in een koffiehuis in de buurt. Tweemaal daags ziet het plein voor 't station er als een beurs uit. Van 11 tot 12 en 3 tot 5 uur. Dan komen er heele treinen met margarine aan, die in minder dan géén tijd verkocht, op wagens en karren geladen en... op weg naar de grens zijn!

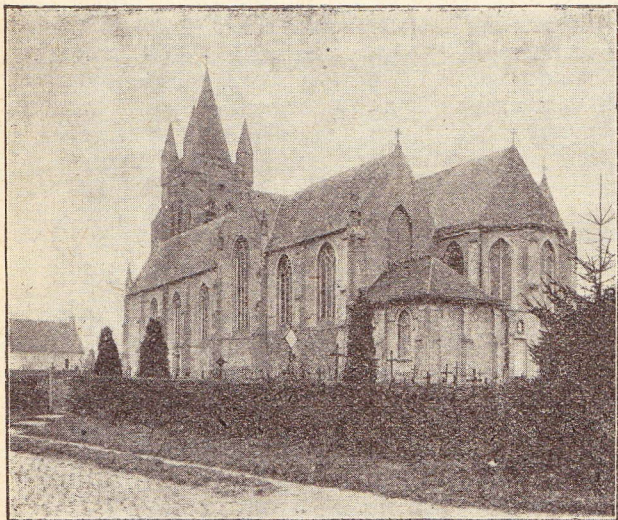
Zooals we reeds zeiden, heeft deze koopwaar van margarine alleen maar den naam. De veronderstelling is geoorloofd, dat het een mengsel is van olie en vetten, die zonder moeite weer door de Duitschers om te smelten en tot militaire doeleinden aan te wenden zijn.

De verpakking van dit raadselachtige artikel is gewoon schitterend. In de mooie withouten kistjes zitten de blokjes... margarine gewikkeld in zilverpapier net als reepen chocolade. Fijn goed!

Iemand, die er zijn werk van gemaakt heeft, heeft berekend, dat er elken dag te Bergen-Op-Zoom alléén honderd ton, zegge 100.000 kilo margarine aankomen en verhandeld worden!

Natuurlijk is daar wel echte margarine onder, en die wordt trouw aan het tolonderzoek onderworpen, maar op die manier juist worden de kommiezen te Putte alle dagen voor een berg werk geplaatst, die hoog genoeg is, opdat zij er met den besten wil van de wereld niet meer overheen zouden kunnen kijken naar links en naar rechts van den grooten weg.

En zoo gebeurt het thans, dat op sommige

De kerk van Reninghe.

plaatsen, midden in de hei en in de bosschen, bij vollen dag, heele ladingen margarine de grens overtrekken, zonder het minste onderzoek van wege de douanen. Voornamelijk gebeurt dat bij den dijk tusschen het gehucht der Belgische gemeente Santvliet, genaamd « de Platluis », en het station van de stoomtram: de « Kabeljauw », waar de Duitschers zoo welwillend geweest zijn, een opening in hun draadversperring te maken.

Als daar, en op menige andere plaats nog, bij vollen zonneschijn gansche karrevrachten van die z.g.n. margarine zonder eenige controle het land verlaten kunnen, dan mag men zich afvragen, wat het dan wel bij nacht moet zijn!

Een ander korrespondent bezocht den Zuidelijken oever der Wester-Schelde en beschreef het smokkelen per vaartuig.

Hij schreef:

« Walzoorden. Eenige huizen met groene luiken op den hoogen dijk, een kleine haven met dikkoppige palen. Juist zoo'n rivierhoekje uit een van Van Lennep's romantische verhalen.

De wind had de wegen drooggeblazen. Dat viel mee dus, en spoedig fietste ik den eenzamen polder door, naar den zeedijk ginds, waar roode daken en hooge masten een haventje aanduidden. 't Was Kruiswegkade.

Neen, zoek het heusch niet op uw atlas. Een hoekje om en ik stond bij een breede geul, de haven

Mijn verschijning was een gebeurtenis. Wie komt er nu ook op den Kruiswegkade?

« Wel, eens kijken, of ik hier een scheepje margarine, zeep... nu ge weet wel wat ik bedoel. »

Nu werd mijn komst beter begrepen en ik voor een archi-smokkelaar aangekeken.

Iemand schudde 't hoofd.

« Kijk daar eens », zei hij.

Ja, er was nog wat diep water en daar lag een beurtschipper te lossen, onder toezicht van een soldaat; bajonet op 't geweer.

« Die schipper heeft een vrachtbrief, de sol-

daat kijkt na of hij ook wat meer meebrengt dan er op het papier staat. Vroeger... Die soldaten zijn hier nog maar een paar maanden. Vroeger, vóór dien tijd, dan kwamen er hier schepen met allerlei waren aan. En 's avonds kregen we de smokkelkarretjes van Nieuw Namen en dat ging allemaal opperbest. Maar hoe ze 't weten, ik begrijp het niet, maar in Holland schrijven ze er over in de kranten en nu is 't verslecht. »

'k Informeerde verder.

Kommiezen op Kruiswegkade. Neen, die stonden er niet. Soms kwamen ze, maar ze hadden een uitgebreide streek te kontroleeren.

's Avonds binnenvaren?

Er was een uur voor gesteld. Maar och, ge komt binnen als ge wilt. De oorlogsscheepjes lagen ver van hier.

Naar Antwerpen varen? O, als ge een paspoort hebt, gaat dat best. En ge zijt dadelijk op Belgisch water, zonder de controle van Bath te moeten passeeren.

« Kunt ge hier alles halen zonder briefje? »

« Briefjes vroegen ze nooit. Petroleum, zooveel ge wilt. Zeep ook al. Als ge maar betaalt! »

Dus de eenige controle aan 't haventje was die soldaat en soms de kommies.

« Kijk », zei iemand me oprecht, « als ge het wagen durft 's avonds, zou 't wel kunnen lukken. Maar 't kan tegenvallen ook. Laatst werd een kennis wat verder door soldaten aangehouden met een paar kgr. kookerwten. Hij reed naar de grens. Had hij 5 kgr. bij zich gehad, dan was hij er aan. Maar als ge wat geluk hebt. »

Van Kruiswegkade reed ik naar een ander haventje. 't Ligt geen twintig minuten verder op en onder den hoogen dijk, achter de slikken van de Honte. 't Is wat meer bekend.

't Heet De Paal. Ja, 't staat op de atlas, maar toch is de haven van De Paal nog niet beroemd kunnen worden. Tusschen kleine, soms aller-kleinste huisjes zoek ik mijn weg. Waar het pad al te groote indeukingen had, lag als plaveisel de afval van 't nationale voedsel en tevens de broodwinning van De Paalsmosselschelpen.

Weer een hoekje om en weer stond ik bij een breede geul, die nu zoo goed als droog was met laag water.... De haven.

Op de modder een « kas » — hoe die er in kan varen, is haast onbegrijpelijk — en verder mosselhengsten.

Geen soldaten.

Weer nieuwsgierige blikken.

« Smokkelen? »

« 't Werd moeilijk gemaakt. »

« Maar door wie? »

Soldaten patroeljeeren.

Er liggen er daar ergens een half dozijn op een hoeve.

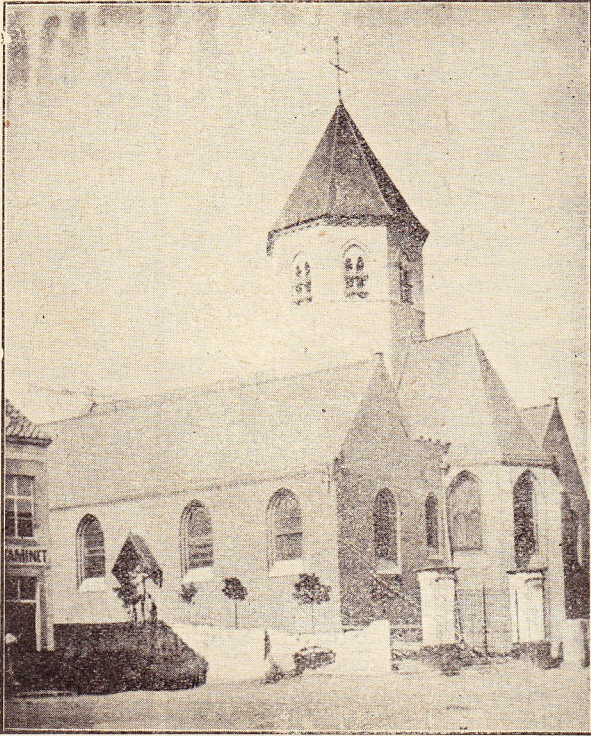
« Kunt ge vrij lossen? »

« O ja, zooveel ge wilt. Soms komt er wel eens iemand bij hen. »

« Kommiezen hier? »

« Vast? Kunt ge begrijpen. Op patroelje nu en dan. »

« Naar Antwerpen varen? »

De kerk van Vive-St-Eloi.

« Best hoor. Dadelijk in Belgisch water. Niet naar Bath. »

« Briefjes om zeep, petroleum te halen. »
Men lachte me uit.

Maar neen, de goede tijd was het toch niet meer. Men werd al te streng, daar meer naar de grens toe. Doch wie 't wagen durft...

Waaghalzen zijn er echter genoeg.

Weer de fiets op. Een uur verder ligt een derde haventje. Emma heet het.

'k Was buiten 't rijk der gebaande wegen.

De zeedijk lag te glibberig, dus reed ik op den berm tusschen de dijken en de slikken der Schelde, in heerlijke eenzaamheid.

Te Emma (ook een groote geul) trof ik op nieuw de mosselvaartuigen.

« Soldaten? »

« Ja, op een hoeve. »

« Kommiezen? »

« Nu en dan. »

« Briefjes? »

« Ja, sedert Zaterdag! » riep verontwaardigd een vrouw. « 'k Kan maar 4 liter petroleum per week meer krijgen. Ze maken het de menschen toch moeilijk. »

't Is tegen het smokkelen, bekende ze; maar 't zou nog wel gaan. 't Ergste is echter de jaloezie van de menschen.

Ze verklappen elkaar. Te Nieuw-Namen toch! De een kan niet lijden, dat de ander wat meer verdient.

En plots in extase bijna, ze sloeg zelfs op haar been:

« In de Klinge, daar hebt ge de echte goede

smokkelaars! Daar doen ze samen. Daar vormen ze één familie, daar kennen ze maar één vijand: de oversten, die 't hun beletten. 's Morgens vroeg komen de vrouwen in haar onderrok naar buiten, één kijkt naar links, één naar rechts, en hop, de anderen hebben 't over den draad en alles is gekuischt en gearrangeerd eer er een patroelje komt. Eensgezindheid, dat moet er zijn. En dan smokkelt ge wat ge wilt! Maar te Nieuw-Namen! — Verachtelijk noemde ze dit dorp. — Ja, jongen, geld verdiend is er. Een doos margarine voor 12 fr. hier, voor 20 fr. over den draad. Is 8 fr. winst. Op 3 dozen 24 fr. En ge moet uw armen maar even uitsteken. Verdiend is 't al! Is dat geen schoon geld? Denkt ge dat ze op De Klinge nog bij boeren wilden werken? Ze bedauken er voor!

Aan de grens verdient men tien, twintig, ja, als ge wilt honderdmaal meer! Als ge maar slim zijt. O, er is hier wat doorgevoerd... margarine, zeep, olie, benzine... wat weet ik al!

« En nu niet meer? »

« Ze maken het u zoo moeilijk! Aan De Klinge gaat 't goed, maar gisteren was ik nog te Nieuw-Namen en de menschen klaagden er maar! De Duitschers zijn goed genoeg... brave kerels... maar de Hollanders verbieden het u... uw eigen volk. En met de soldaten gaat dat over 't algemeen wel, maar de oversten. En te Nieuw-Namen kijken die de jongens op de vingers. Buiten 't dorp kunt ge nog al wat overkrijgen! Och, om 't eerlijk te vertellen, met veel soldaten kunt ge 't wel op een akkoordje slaan. Er zijn er die zeggen: als ik laat smokkelen, wordt mijn traktement wat grooter, en als ik 't verbied, blijft het 't zelfde. Als 't ruw weer is, kunt ge er nog al veel in een herberg houden met een glas of een borrel. »

'k Bezocht een vierde haventje. Prosperpolder, 't laatste op Nederlandsch gebied. Geen enkele soldaat... behalve ginds aan 't eind van ons land, waar de draadversperring ver over de slikken loopt, maar heel gemakkelijk met een bootje vermeden kan worden. En met een paar slagen is men in België.

'k Had dus een lange kuststrook van Zeeuwsch Vlaanderen bezocht. Twee maanden geleden was het er de gulden tijd!

De kranten — ik haal de bekentenissen van een der bewoners aan — hadden alles bedorven. Zeker, de campagne van « De Telegraaf » heeft ook hier haar invloed doen gelden.

Kontrole is vooral noodig aan de slikken en de geulen der Schelde.

Rechts van den straatweg Ossendrecht-grens loopt een weg den polder in. Tegen den fellen Westenwind inworstelend, strompelde ik door 't slijk, dijken op en af, tot ik na een klein uurtje de Noordkil bereikte, altijd « de Ossendrechtsche haven » genoemd.

Het is als een kanaal door de slikken, 3800 meter lang, van die haven tot aan en over de Belgische grens strekken zich de groene schorren uit, doorsneden van kreken en killen. Ginds wat Zuidelijker rijst het nederig kerkje van 't eerste Belgisch dorp, Santvliet, en daarachter de spitse

Koning Albert en de Koning van Engeland.

toren van Stabroeck. Was het helderder weer, men zou ook Antwerpen zien.

Ossendrechts haven ligt hier eenzaam. Er staat slechts een woning, het havenhuis genoemd, ofschoon de herberg, want het is een herberg, « Scheldezicht » heet.

We kunnen dit haventje dus rekenen bij de reeds beschrevene van Zeeuwsch-Vlaanderen: 't zijn eigenlijk groote geulen van de Wester-Schelde, door visschers en beurtschippers gebruikt, ten minste in vreedstijd.

In deze oorlogsdagen kregen ze meer bezoek.

En nog wordt er hier bij Ossendrechts haven veel gesmokkeld.

'k Heb geruimen tijd rondgedwaald. Voor dat smokkelen is de overheid een viertal weken geleden gewaarschuwd. De autoriteit ontving een telegram, vermeldende dat een schipper op weg was naar Ottenisse met een lading margarine. Men wachtte en wachtte. De schipper bleef lang uit; eindelijk kwam hij de geul binnen... maar leeg. De margarine was reeds veilig en wel in België. In plaats van Ossendrechts haven binnen te varen, had de man koers gezet naar België, niet naar Antwerpen, niet de eigenlijke Schelde op, o, neen, veel eenvoudiger voer hij een geul wat Zuidelijker dan die van Ossendrecht binnen en loste zijn vracht op de schorren, onder 't welwillend toezicht van Deutsche soldaten, die, zooals mij een varensgezel zei, steeds te kennen geven: « Kom maar hier, hoe meer hoe liever! »

De autoriteit trad toch streng op. Nog ziet men de schuit van den schipper aan den ketting en de eigenaar zelf werd uit Zeeland gestuurd.

En 't is juist geen geheim, dat smokkelaars over de schorren, goederen naar België brengen. De draadversperring loopt ook een eind op de slikken voort, maar « wie den weg kent », kan er best om heen loopen. Bovendien steken Deutsche soldaten gaarne een handje toe om zakken en pakken over de versperring te helpen. Een is

hierin bijzonder handig en gebruikt daarbij een langen stok met haak. En de eenige controle met de soldaten is het zoeklicht, dat 's nachts nu en dan de schorren in volle klaarte zet.

Ware 't niet van de zoeklichten, 't smokkelen zou een kinderspel zijn, vertelde ons iemand die met de schorren zeer vertrouwd is.

Voor de schepen is er ook controle te Bath, daar liep menig schip en onlangs de « Limburgia » met haar lijnolie in de val.

« Door de stommiteit van den schipper! » spotten eenige mannen, die de Wester-Schelde op hun duimpje kennen en er uit smokkelaarsinstinkt vreeselijk veel spijt over hadden, dat de lading « vlak bij België » nog aangeslagen was geworden.

Maar die schipper kende 't vaarwater niet. Hij had de Schaar bij Saaftinge moeten volgen. Dadelijk was hij in België geweest. En hij had de zoekende scheepjes hartelijk kunnen uitlachen!

« Wat komt ge hier ook doen, als ge den weg niet kende... »

« Ja, ja », zei mij er een, « ge komt hier voor een smokkelzaakje. Och ja, ge kunt hier nog heel wat brengen. Ge moet de eigenlijke Ossendrechtsche haven niet aandoen. Wat Zuidelijker, een geul in en op de schorren van België zijt ge vrij gevochten. Of we varen naar de Hedwig en klaar is het spel! »

Zoo waren er smokkelaars aan beide zijden der grens. Nu en dan maakten ze het zelfs voor de Duitschers wat te bont en dan traden deze streng op. Zoo gebeurde het aan de « Platluis ». Dezelfde korrespondent schreef:

« De mannelijke bevolking van de « Platluis » is weggevoerd. Die wegvoering geschiedde aldus: Vrijdagmorgen om 4 uur lagen de meeste bewoners der « Platluis » nog in de rust.

« Platluis »... Een onfrisste naam... 't Gehucht, van een der heuvels bij Ossendrecht bezien, met zijn roode daken kleurig afstekend tegen 't donker der bosschen, is mooier dan de titel... maar er zijn in de folklore van gehuchten en wijken nog wel zonderlingere namen.

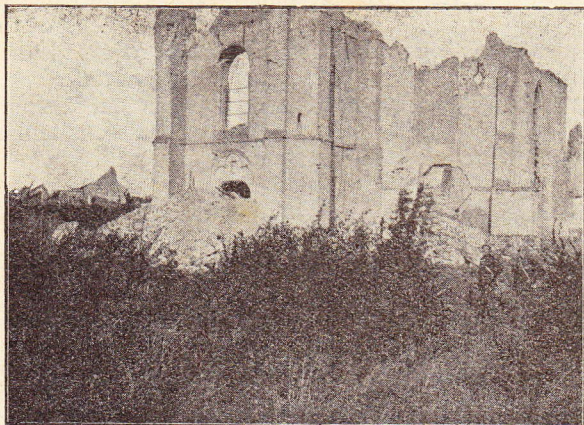
De « Platluis » ligt in België; maar, toen de Duitschers hun helse elektrische versperring oprichtten, lieten ze er de huizengroep buiten.

« De « Platluis » was neutraal », zeiden de menschen.

Maar op den bewusten Vrijdagmorgen werd die zoogenaamde neutraliteit leelijk door de Duitschers geschonden, die toen bewezen, dat, al hadden ze de « Platluis » buiten de versperring gelaten, ze er toch nog al hun rechten — om nu maar van rechten te spreken — op behielden.

Zooals gezegd, lagen de meeste menschen nog in zalige rust, toen om 4 uur eensklaps 300 Deutsche soldaten verschenen. Stil waren ze door de poort der versperring geslopen en bij verrassing namen ze de « Platluis » in. Ieder kende zijn taak, zoodat elk huis door militairen omringd werd.

De mannen van 16 tot 80 jaar moesten mee...

Zuyschoote.

't Was een wreed ontwaken. Vrouwen en meisjes sprongen verschrikt of schreiend uit bed... Mannen en knapen trachtten nog te vluchten, maar liepen de soldaten in de armen. Drie wisten er toch 't Nederlandsch gebied te bereiken. Enkelen wierpen zich in een gracht, werden er echter uitgehaald en kregen een dracht slagen voor hun vluchtpogingen. Hier en daar werd list gebruikt. Zoo opende in een woning de dochter de deur.

« Ge moet ons eens juist de grens wijzen », zei een der soldaten.

« Dat durf ik niet, maar ik zal vader roepen », antwoordde de vrouw.

Vader was een grijsaard van boven de zeventig al.

« O, ik zal wel meegaan », zei hij. De oude kleedde zich.

« Zijn er nog mannelijke bewoners? » vroegen de Duitschers.

« We zullen eens kijken... »

De soldaten haalden een pleegzoon, een jongen van 16 jaar, onder de dekens vandaan.

Naar de grens behoeften ze niet meer te gaan, doch zonder weerstand hadden ze nu de mannen vast. Er mochten eens gespierde kerels geweest zijn, die zich minder gewillig betoonden.

Oud en jong moest mee.

En nu de Nederlanders....

Eenigen — er moeten er zes zijn — hadden juist hun zaakjes afgehandeld bij de opkooers van smokkelwaar. Want er zijn een vijftal op de « Platluis ». Die verzamelen « het Nederlandsche goed » en brengen het naar hun hoofdkwartier, « Het Blokhuis », op Belgisch Putte: petroleum, meel, rijst, och, alles wat dienen kan.

De Nederlanders kwamen buiten, om, vóór het licht was, nog hun woning te Ossendrecht (Nederland) te bereiken.

Ze zagen de Deutsche soldaten, die juist genaderd waren.

Maar geen vrees! Smokkelaars en Duitsche soldaten zijn immers dikke vrienden.

« Ziezoo », zei een der Hollanders tot de

heeren militairen, « we hebben juist weer wat voor u gebracht. »

« Ah, dat is goed, komt dan maar eens mee », antwoordde een der pinhelmen en tot hun groote verbazing werden de smokkelaars aangehouden en weggevoerd door de poort van de versperring... en waarheen is nog op de « Platluis » niet bekend.

De mannen zijn weg en blijven nog weg. Een veertigtal zijn er aldus gevangengenomen en, naar men meent, voor een kwestie van brieven. De vrouwen en meisjes van de « Platluis » zijn, begrijpelijkerwijze, thans zeer ongerust.

Zoodat voor het eerst, toen de Duitschers op dat vrijgelaten gebied kwamen, ze er ook Nederlandsche smokkelaars aantreffen.

« Och, die konden ze er elken nacht vinden », zei mij een inwoner van Ossendrecht. « Want al toonen de militairen zich streng, toch wordt er nog veel gesmokkeld. »

En waarom traden de Duitschers soms op? Wel smokkelaars waren ook in spionage-zaken en brievenvervoer gemengd. Of ze voerden jon gelingen over de grens, tegen hooge vergoeding. Zelfs die grensoverschrijding werd uitgebuit. Men eischte schandelijke bedragen. En dan kon de een nog den ander niet vertrouwen. Mannen, die zich als gids opgegeven hadden, bleken dikwijls agenten der Duitschers te zijn en leverden de vluchtelingen vlak bij de grens aan den vijand over.

Over die grensoverschrijdingen is een boekje verschenen « Les Evasions de Belgique ». (1)

« Waarom », zoo vangt het aan, « hebben zoovele jonge Belgen en zelfs zooveel mannen op rijpen leeftijd, op gevaar van hun leven getracht, de grens te overschrijden en naar Holland te vluchten? »

De beweegreden was het plichtgevoel jegens het land en de dorst naar vrijheid.

Tot elken prijs dienst nemen bij het Belgisch leger, om den verdrukker aan de zijde hunner landgenooten te bestrijden, ontsnappen aan een regiem van dienstbaarheid; dat was het doel, dat de vluchtelingen wilden bereiken.

Een van hen zei het eenvoudig:

« Het plan naar mijn broer aan het front te gaan, heeft sedert zijn vertrek mijn hoofd niet verlaten. »

Een ander:

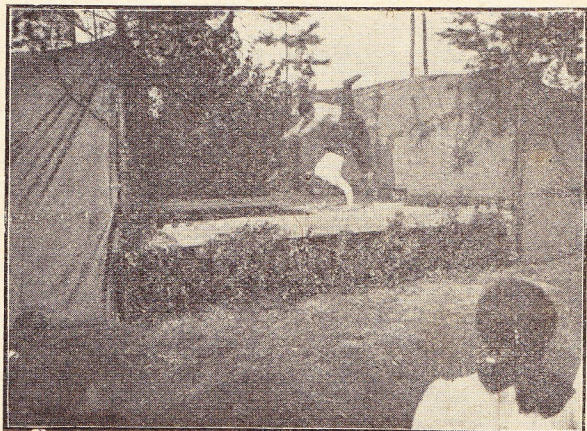
« Reeds lang bezielde mij de wensch nuttig te zijn in het leger. »

Anderen:

« Wij vertrokken om dienst te nemen in het leger, waar onze plicht ons riep. Wij hadden besloten ons land te dienen en wilden de grens over, kost wat kost. »

« Toen de oorlog uitbrak », sprak er een, « kon ik niet naar 't leger gaan, daar ik mijn linkerarm gebroken had. » Twee maanden later wilde hij vertrekken. Hij werd gevangengenomen en in Duitschland tot dwangarbeid veroordeeld. Na twee vruchteloze pogingen ontkomt hij eindelijk toch.

(1) Librairie académique Perrin et Cie.

Onze jongens vermaken zich.

Soms is het een vader, die, niet tevreden zijn zonen aan te zetten, naar het leger te vertrekken, het voorbeeld geeft, door hen te vergezellen en te leiden.

Zoo getuigde er een: « Mijn zoon en ik wilden naar het leger. Wij geraakten over de grens in 't ruim van een koolschip. De vreeselijke, lastige reis duurde zes dagen. En dat was alles. » Hij onderteekende die enkele regelen.

Een andere getuigenis: « Wij waren vast besloten dienst te nemen, welk gevaar er ook dreigde. Wij waren gezessen. »

De overtocht was soms moeilijk. Velen gingen over de schorren der Beneden-Schelde, een gevaarlijk gebied vol geulen en slijkpoelen. Men moet er zich voortdurend bewegen om niet weg te zinken, en dus ook, als men zich plat ten gronde moet werpen, om te ontsnappen aan het zoeklicht, dat de Duitschers over de uitgestrekte vlakke laten spelen.

Een stond zoo in het helle schijnsel. Een geveerschoot, een tweede. De vluchteling meende, dat zijn laatste uur geslagen was. Hij liep tot aan het middel in het ijskoude water. Maar hij geraakte er door en een half uur later was hij op den Hollandschen dijk.

Anderen getuigden: « De plaats, waar we aangekomen waren, was zeer gevaarlijk, we loerden zorgvuldig naar den schildwacht, die slechts 200 meter van ons stond. De zoeklichten beschenen de wegen en de velden. Wij deden schoenen en een deel der kleren uit en waagden ons op de schorren, want 't was laag water. Maar welk een weg! Wij zonken soms 50 tot 60 centimeter diep in het slijk, worstelden er weer uit, kwamen dan voor geulen. Daar verloor een onzer vrienden bijna het leven. Hij verdween bijna geheel in de modder en slechts met de grootste moeite konden wij hem redden.

Daar hij bewusteloos was, moesten we hem dragen, en zoo kwamen we pas om twee uur 's morgens in Holland, waar wij zeer goed ontvangen werden en onze makker de beste zorgen kreeg. »

Een andere groep verhaalde: « Wij hadden

ons bij den tocht naar de grens dikwijls moeten verbergen voor de patroeljes en wij zagen er dan ook deerlijk uit: kleren, gezicht en handen vol slijk, gescheurd en gekneusd. Om half tien of tien uur zou het hooge tij zijn. Wij verlieten de herberg, waar we vergaderd waren en kwamen aan den oever van den stroom. Wij kropen op onze knieën en moesten ons nog voortdurend bukken, om in het zoeklicht niet bemerkt te worden door de Duitsche schildwachten, die slechts 15 meter van ons waren zonder ons te zien.

Nu begon de moeilijkste taak. De elektrische draad liep 300 meter ver in de Schelde, maar door den storm waren eenige palen losgewoeld. Wij hadden dat den avond te voren bemerkt en zouden nu trachten langs daar te ontkomen.

Wat was het meeste vrees aanjoeg, was het zoeklicht op den Scheldedijk. Zoo dit ons bescheen, zouden we doodgeschoten worden.

In 't begin ging alles goed, maar hoe verder we kwamen, hoe meer we in het slijk zonken, dat ons soms tot de borst reikte, zoodat we elkaar bij de moeilijkste passages krachtig moesten helpen.

En als het zoeklicht in onze richting speelde, moesten we ons plat ten gronde leggen.

Na anderhalf uur aldus door de modder gedompeld te hebben, geraakten we voorbij den elektrischen draad. 't Was hoog tijd, want de vloed kwam op en het water reikte ons reeds tot de borst. Om elf uur eindelijk bereikten we de Nederlandsche grens. »

Beroemd werd de ontsnapping van de « Atlas ». Deze sleepboot was door de Duitschers opgeëischt en moest te Andenne geleverd worden, maar daar ze herstellingen te ondergaan had, bleef ze nog eenige dagen te Luik. De bestuurder dier boot, de heer Hentjes, die al jaren de rivier op zijn duimpje kende, besloot het schip aan den vijand afhandig te maken.

Een stout plan rees bij hem op. Hij liet den voorstevan met platen beslaan en ook het roer blindeeren, om den stuurman — hij zelf — tegen kogels te beveiligen.

Hij wilde aldus met de « Atlas » naar Holland varen, maar van die gelegenheid gebruik maken, om ook passagiers op te nemen en ze uit het bezette gebied te brengen.

Hij kende genoeg lieden, die België wilden ontvluchten en waarschuwde 108 personen.

Deze kwamen getweën of gedrieën aan boord, om niet de aandacht te wekken. Er waren jonge lieden onder, priesters, een Fransch kolonel, een Belgisch vlieger en Russen, die aan Duitsche werken gebruikt werden.

Het vertrek was op 3 Januari bepaald.

Door den was der Maas kon men de rivier gebruiken, en moest men zich dus niet op het kanaal wagen.

De « Atlas » vertrok onder bevel van den heer Hentjes. De boot moest te Andenne geleverd worden, zooals wij zeiden, maar voer in gansch tegenovergestelde richting.

Er ging een snelle stroom, die het schip meesleurde, maar de kapitein liet daarbij de machines nog werken, zooveel ze konden.

De kerk van Ichtegem.

De « Atlas » schoot als een pijl vooruit, wipte over de barrages.

Te Argenteau werd de boot gesignaleerd. Het werd gevaarlijk nu.

De eerste brug van Visé!... Een machinegeweer zendt een regen kogels. Hentjes blijft kalm en gehurkt achter zijn platen en stuurt het schip onder de brug door.

Tweede brug van Visé!... Nog eens mitrailleurvuur. Maar de « Atlas » stoomt onder de boog door.

Derde brug, die den weg verspert... Hentjes geeft vollen stoom en de « Atlas » scheurt de brug in tweeën en baant zich een weg.

Daar doemt een bootje op; zes Duitschers met twee mitrailleurs zijn aan boord.

De « Atlas » ramt het vaartuig en de Duitschers storten in de Maas.

Van de oevers knallen schoten. De « Atlas » stoomt altijd maar verder; de Belgische vlag wordt ontplooid en onder dreunend hoerageroep bereiken de vluchtelingen na den gevaarlijken, avontuurlijken tocht, Eijsden en Hollandsch gebied.

Deze stoutmoedige ontvluchting wekte veel bewondering en vrolijkheid.

En 't was juist in dien tijd, dat de Duitsche overheid streng tegen grensoverschrijding ge- waarschuwd had en wel door den volgende plakbrief:

« Den 6ⁿ December heeft een bende van een hon- derdtal mannen, gedeeltelijk gewapend, getracht Holland te bereiken, door met geweld over de grens te trekken.

Van de 37 aangehouden personen heeft het veldgerecht bij het militair bestuur van Luik, op den 18ⁿ, er dertig ter dood veroordeeld, en vier, die nog geen 18 jaar oud waren en van wie niet vastgesteld kon worden, dat zij in bezit waren van wapens, ieder tot 15 jaar gevangenisstraf.

Voor de drie overigen was het vonnis zachter, daar het niet bewezen was, dat zij op de hoogte waren der middelen, welke aangewend zouden worden, om de grens te overschrijden.

Ik heb nogmaals de doodstraf veranderd in levenslangen dwangarbeid, omdat de deelnemers verteld zijn geworden door gewetenlooze leiders en zich niet duidelijk rekenschap zullen geven hebben van den ernst van hun misdrijf.

Zoo zich in de toekomst nog dergelijke geval- len voordoen, is het te voorzien, dat ik mijn recht van genadeverleening niet toepassen zal. »

De plaatsvervangende gouverneur-generaal
in België,
Freiherr von Huene.
Generaal der infanterie.

Wat was er dan eigenlijk gebeurd? Mannen van verschillende dorpen hadden afgesproken samen te komen nabij een grenspost.

Kost wat kost wilden ze naar Holland. Ze waren gewapend en zouden eenvoudig het verzet der Duitsche schildwachten met geweld breken.

Alles werd geregeld. Ieder had zijn rol te ver- vullen. De bende was talrijk. De post lag afge- legen. In den nacht voerde men het plan uit. De post werd aangevallen. Schoten klonken. De Duitschers zagen al dadelijk in, dat weerstand nutteloos zou zijn en hadden geen lust, nu ze eenmaal zoo ver van het front waren, toch te sneuvelen. Maar wat dan, zoo ze hun plicht niet deden? Ze vonden het 't eenvoudigst de vluchte- lingen te vergezellen en ook naar Nederland te wijken.

Aldus was de post geheel verlaten. De schoten lokten nieuwsgierigen. Men riep elkaar toe, dat de weg naar Holland hier open lag. Velen maak- ten er gebruik van, om insgelijks aan den Duit- schen dwang te ontsnappen. En nog altijd kwa- men er liefhebbers van de vrijheid, tot eensklaps een patroelje opdaagde en op goed geluk 37 man gevangen nam, die, waarvan de boven aangehaal- de bekendmaking spreekt.

Deze bedreiging kon echter, zooals we gezien hebben, de expeditie der « Atlas » niet verhin- deren.

Omstreeks denzelfden tijd mislukte, jammer genoeg, een ander stout stuk.

Een groep Luikenaars, die ook 't front wilde bereiken, had een Duitsch machinist weten om te koopen, een, die geregeld dienst deed op de lijn